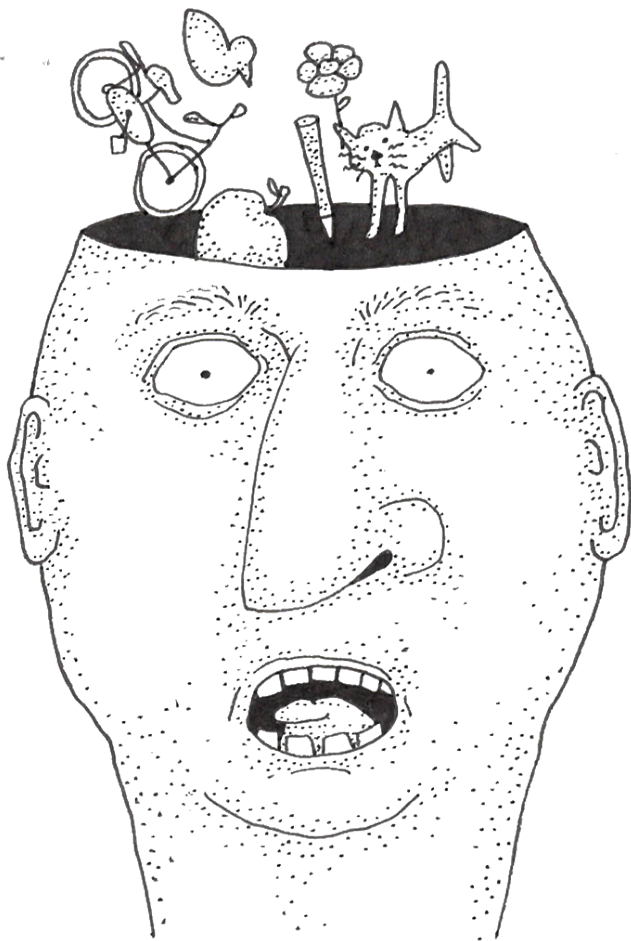

**DIT MOMENT ZAL IK
ONTHOUDEN**

Inhoud

1. Dit moment zal ik onthouden
2. Dubbeltje
3. De grote vijf
4. Dek-herinneringen
5. Waar en niet waar
6. Verdwijnen
7. Tot slot

Dit moment zal ik onthouden

Toen ik elf was gingen we voor het eerst op vakantie naar Italië. We verbleven in een groot vakantiepark waar ook veel andere kinderen waren.

Op donderdagavond werd er een disco-avond georganiseerd.

Ik ging daar dansen met een aantal andere kinderen.

Na even te hebben gedanst, stopte ik. Ik keek om me heen en zei toen tegen mezelf:

'Dit moment zal ik onthouden.'

Nu probeer ik elke dag van mijn leven met alle mensen en dingen die daarin zitten te onthouden maar dat gaat natuurlijk niet. Ik vergeet vaak waar ik mijn sleutels heb neergelegd terwijl ik

alle namen van de docenten die mij ooit les hebben gegeven wel nog weet. Vandaag liep ik met mijn vriend in een gebouw waar we al eens eerder waren geweest. Ik was ervan overtuigd dat de trap wit was en uit twee delen bestond. Mijn vriend zei toen dat dat niet klopte. Volgens hem was het een steile wenteltrap. Toen we bij de trap kwamen, bleken we er allebei naast te zitten. De trap bestond wel uit twee delen maar was houtkleurig. Hoeveel zal er nog meer niet kloppen aan mijn herinneringen?

In mijn scriptie wil ik gaan onderzoeken in hoeverre het autobiografisch geheugen een vorm van fictie is.

Dit doe ik door in het hoofd te stappen van Torr, een fictief personage, verzonnen voor dit onderzoek. We beginnen bij iets wat Torr meemaakt als peuter. Deze gebeurtenis zal later terugkomen als Torr's vroegste herinnering. Door de loop van Torr's leven heen zullen we zien hoe deze herinnering verandert.

Op de middelbare school leert Torr over de werking van het geheugen en in Wenen vertelt Freud haar over wat de herinneringen zijn. Na haar ontmoeting met Freud begint Torr te twifelen over alles wat ze dacht te weten. Torr zoekt in haar herinneringen maar lijkt geen onderscheid meer te kunnen maken tussen herinnering en fantasie. Als gevolg hiervan wordt Torr opgenomen in psychiatrische instelling. Hier heeft Torr gesprekken met een psychiater. Ze wil graag weten wat waar en wat niet waar is, maar de psychiater vindt dit een lastige vraag als het gaat om herinneringen en legt Torr uit waarom. Uiteindelijk eindigt Torr in een verplegingstehuis. Terwijl haar geheugen langzaam afbrokkelt vraagt Torr zich af hoeveel er nog overblijft van de persoon die ze is en de wereld die ze kent. De wetenschappelijke informatie in

het verhaal van Torr komt o.a. uit: Freuds essay “Over Dek-herinneringen”, de boeken “Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt” van Douwe Draaisma en “De geheugen fabriek” van Veronica O’Keane. Deze informatie combineer ik met voorbeelden van mijn eigen herinneringen, de herinneringen van familie en vrienden, en fictieve gebeurtenissen.

Het gaat in deze scriptie niet om het stellen van een conclusie maar om de vragen die gesteld kunnen worden met als doel meer inzicht te geven in de werking van het geheugen.

Dubbeltje

Rotterdam, (8-09-2001).

Ik zit op de grond en kijk om me heen. Ik zie veel kleuren. Een oranje muur met daar tegenaan een blauwe bank die staat op een bruine vloer naast mijn rode trein. Ik pak de rode trein en zet hem op het spoor dat ik samen met mijn zus heb gebouwd. Met mijn hand beweeg ik de trein. De trein start langzaam op maar beweegt telkens sneller. We rijden nu op maximumsnelheid en dan trekt de machinist ineens aan de noodrem. De passagiers schrikken zich rot. 'Mijn excuses dames en heren maar er ligt iets op het spoor', horen de passagiers de machinist zeggen door de intercom.

Mijn hand beweegt naar het spoor. Daar ligt iets. Het is rond en het glimt. Ik pak het op. Ik houd het dicht bij mijn oog om het goed te kunnen zien. Het is klein, rond en zilver. Ik stop het in mijn mond. Het is hard en koud. Zou dit in mijn neus passen? Met mijn vingers duw ik het voorwerp zo ver als ik kan mijn neus in. Het gaat eerst een beetje moeilijk maar zodra het er voor de helft in zit, gaat de rest vanzelf. Ik probeer met mijn vingers het voorwerp

weer vast te pakken maar dat lukt niet. Ik krijg geen grip.

Er is te weinig ruimte in mijn neus. Ik probeer het nog een paar keer maar dan word ik moe en boos en geef ik op. Ik begin heel hard te huilen.

Gelukkig, mijn moeder komt snel aangelopen.

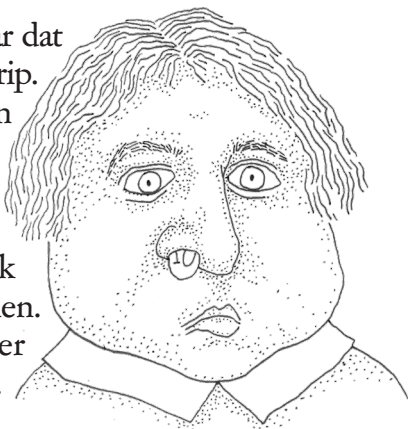
Ze pakt me op en probeert me te troosten. Dan kijkt ze me aan en begint ze te lachen. Dan begin ik ook te lachen. Met mij in haar armen loopt ze naar mijn vader.

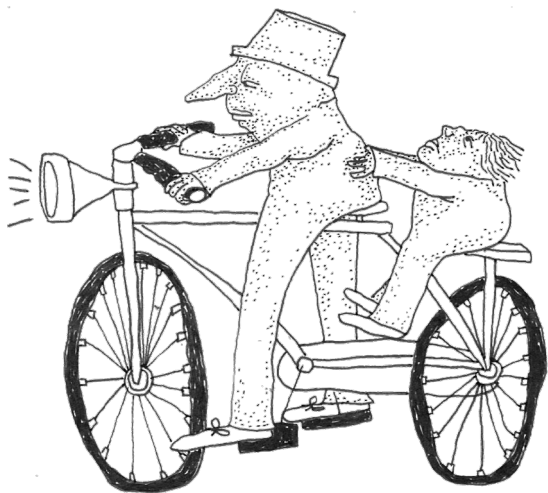
‘Wat heb je nou weer gedaan?’, zegt mijn vader lachend tegen mij.

Ik weet niet goed antwoord te geven op zijn vraag. Hij probeert het eruit te krijgen met een klein zilver tangetje maar dat lukt niet. Dan zegt hij iets tegen mijn moeder en pakt hij zijn jas. Ook ik moet mijn jas aantrekken.

‘Wat gaan we doen?’, vraag ik.

‘We gaan even bij de dokter op bezoek’, zegt hij.

Buiten is het donker. Ik voel de regendruppels op mijn gezicht. Met mijn handen hou ik mijn vader stevig vast. We stoppen bij een groot grijs gebouw. Binnen is alles wit. We lopen door de lange gangen. Ik heb zijn hand vast. Dan stoppen we en gaan we zitten.

‘Hier moeten we even wachten’, zegt hij tegen mij. Ik knik en ga naast hem zitten. Na een paar minuten haalt een man in een witte jas ons op. We lopen achter hem aan een klein kamertje binnen en gaan daar zitten.

‘Ik ben dokter Tom’, zegt hij. ‘Ik hoorde van mijn

assistente dat er iets uit jouw neus moet worden gehaald.'

'Dag dokter Tom. Ik ben Theo en dit is Torr', zegt mijn vader

Dokter Tom zegt dat ik mijn hoofd naar achter moet doen en schijnt met een klein fel lampje mijn neus in. Ik voel steken in mijn hoofd.

'Een dubbeltje, dat heb je knap gedaan', zegt dokter Tom. Ik glimlach trots.

Hij pakt een grijze tang met lange dunne armen en zegt dat ik moet doen alsof ik mijn neus hard snuit. Hij telt af en ik snuit zo hard als ik kan. Tegelijkertijd trekt hij met de tang aan het dubbeltje in mijn neus. Langzaam maar zeker voel ik het dubbeltje als een grote snottenbel mijn neus uit glijden.

'Ja hoor, daar is 'ie', zegt de dokter.

'Geweldig!' zegt mijn vader.

Ik lach en voel me blij.

Dokter Tom maakt het dubbeltje schoon en ik mag het houden als ik het maar nooit meer in mijn neus stop.

De grote vijf

Den Haag, 21-05-2012.

Ik zit in de klas. De leraar wacht tot dat iedereen zit zodat ze haar les kan beginnen. We hebben biologie van mevrouw Janssen.

Vorig jaar vond ik het niet echt een leuk vak maar dit jaar wel. Volgens

mij komt dat door mevrouw Janssen want ze legt alles zo leuk uit.

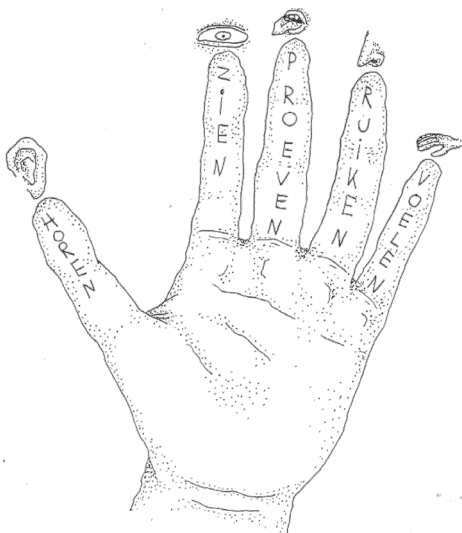
‘Dames en heren, pak je boeken er maar bij’, zegt ze. ‘We beginnen vandaag aan een nieuw hoofdstuk op bladzijden drieëntachtig. We zijn angekommen bij het geheugen. Als je wordt geboren is je geheugen eigenlijk nog een onbeschreven blad. Maar dan ga je door middel van zintuigelijke ervaringen de wereld ontdekken. Je maakt gebruik van de grote vijf. Wie kan mij vertellen wat dat zijn? Ja, Cas.’

‘Horen, ruiken, proeven, zien en voelen’, zegt Cas.

‘Helemaal juist’, zegt mevrouw Janssen. ‘*Het internaliseren van de wereld in een menselijk individu vindt*

plaats via de grote vijf – zien, horen, voelen, proeven en ruiken – waarmee de netwerken van het gebeugen voortdurend worden gevoed.¹

Dus stel je voor, je komt voor de eerste keer een appel tegen en raapt deze op. Met je handen voel je dat de appel glad is. Met je ogen zie je dat de appel rood is. Met je neus ruik je aan de appel, hij lijkt geen specifieke geur te hebben maar dan besluit je een

¹ O'Keane, V. (2021). *De gebeugenfabriek*. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 39.

hap te nemen en proef je de smaak van de appel met de smaakpapillen op je tong. Hij proeft fris en zoet maar ook een beetje zuur. Het moment dat je de appel proeft lijkt je hem ook sterker te ruiken. Je merkt op dat de binnenkant van de appel er anders uit ziet dan de buitenkant. Hij heeft een ruwere structuur en is licht geel van kleur. Dan ruik je nog een keer aan de binnenkant van de appel en merk je op dat de binnenkant meer geur afgeeft dan de buitenkant. De buitenkant blijkt maar een heel dun velletje te zijn. Een droge en gladde verpakking voor de ruwe vochtige binnenkant. Als je doorgaat met eten merk je dat er in het midden een harder stuk zit met pitjes. Dat vind je niet lekker om te eten. Ook het bruine stokje wat uit de bovenkant van de appel steekt probeer je te eten maar dat gaat moeilijk omdat het zo hard is. Uiteindelijk lukt het maar kom je erachter dat je de bittere smaak helemaal niet lekker vindt. Dan is de appel op en gooi je de oneetbare delen weg.

De informatie die je hebt opgedaan over de appel sla je automatisch op in je brein. Maar waarom is het belangrijk deze kennis op te slaan? ... Lea.'

'Nou, omdat als je dat niet zou doen dan zou je niet weten wat dingen zijn', zegt Lea.

'Exact', zegt mevrouw Janssen. 'En zo bouw je een netwerk op aan informatie waar je constant gebruik van maakt om de wereld te begrijpen. Alles wat je ooit hebt geleerd of meegemaakt sla je op in je geheugen. Dat zorgt er ook voor dat je weet wie je bent en wie de mensen om je heen zijn zoals je moeder of je vader.'

Ik steek mijn vinger op.

'Torr', zegt mevrouw Janssen.

'Maar... waarom kan ik me dan niet elke dag van mijn leven herinneren?', vraag ik.

'Omdat je brein een systeem heeft waarmee het filtert wat wel en niet van belang is om te bewaren. Stel je zou elke dag onthouden. Dan zit je hoofd op een gegeven moment zo vol met overbodige informatie dat er niks meer bij kan. Je ervaart zintuigelijke prikkels op elk moment van de dag. Maar al die informatie is te veel en te complex om in zijn geheel op te slaan voor je brein. Dus je brein selecteert bepaalde aspecten van een situatie. Er gaat meer aandacht naar ongebruikelijke gebeurtenissen. Dat is waarom

alledaagse situaties vaak moeilijker zijn terug te halen op latere leeftijd. Om de herinnering stevig in je brein te stoppen versterkt het de neuronen die nodig zijn voor het terughalen van de herinnering. Je brein slaat de herinnering niet in zijn geheel op maar als sporen. Zodra je de herinnering probeert terug te halen zullen deze sporen worden geactiveerd. Deze sporen creëren tijdens het terughalen dan samen een reconstructie van de gebeurtenis.² Is dit voor iedereen duidelijk?

De klas is stil maar mensen knikken bevestigend. Tobias steekt zijn vinger de lucht in.

‘Tobias’, zegt mevrouw Janssen.

‘Waarom kan ik mij niks herinneren van toen ik een baby was?’

‘Dat is eigenlijk heel normaal’, zegt mevrouw Janssen.

‘Bij de meeste mensen komt de vroegste herinnering zo tussen het tweede en vierde levensjaar. Er zijn verschillende verklaringen voor waarom dat zo is. Het kan zijn omdat het menselijk geheugen gericht is op afwijking van de routine, op de eerste keer dat je iets overkomt. Maar omdat te kunnen doen moet je regelmaat en afwijking kunnen herkennen. Dat is voor een peuter niet zo makkelijk. Het brein is dan nog erg onrijp. Het zou ook kunnen komen door dat je

2 Harvey, A. SPOT OP De verassende werking van het geheugen. 2020. P. 25.

taalvaardigheid nog op gang moet komen of doordat je nog niet zo'n duidelijk ik gevoel hebt. Er is dus nog geen zeker antwoord op het waarom van het verhaal maar het is in ieder geval normaal.³

‘Maar mijn oma kan zich nog herinneren dat ze in de wieg lag!’ Roept Lieke door de klas.

‘Soms denken mensen zich iets te kun herinneren wat eigenlijk niet kan’, zegt mevrouw Janssen. ‘Iedereen past zijn of haar herinneringen aan lang nadat ze zijn ontstaan. Je vult ze aan met feiten die je haalt uit filmpjes, foto’s of de verhalen die andere mensen je vertellen.’⁴

Ik steek mijn vinger op.

‘Ja, Torr’, zegt ze.

‘Maar dan liegt je geheugen dus?’ Vraag ik een beetje verward.

³ Spiering, H. (2021, 24-25 Juli). *Leven met een verdwenen begin*. NRC, P. W13.

⁴ Spiering, H. (2021, 24-25 Juli). *Leven met een verdwenen begin*. NRC, P. W13.

‘Ja een soort van. Maar dat gebeurt onbewust’, Zegt ze. *‘Er is niet veel voor nodig om herinneringen te laten veranderen. Ze nog eens aan iemand vertellen is soms al genoeg.’*⁵

‘TRRRRRRIIIINNNNNGGGGGG!’ Zegt de bel.

‘Prettig weekend allemaal, we gaan volgende week verder waar we gebleven zijn’, zegt mevrouw Janssen waarna iedereen zich door de deur naar buiten haast.

⁵ Draaisma, D. (2016). *Als mijn geheugen me niet bedriegt*. (Tweede druk 2016). Historische Uitgeverij, Groningen. P. 7.

Dek-herinneringen

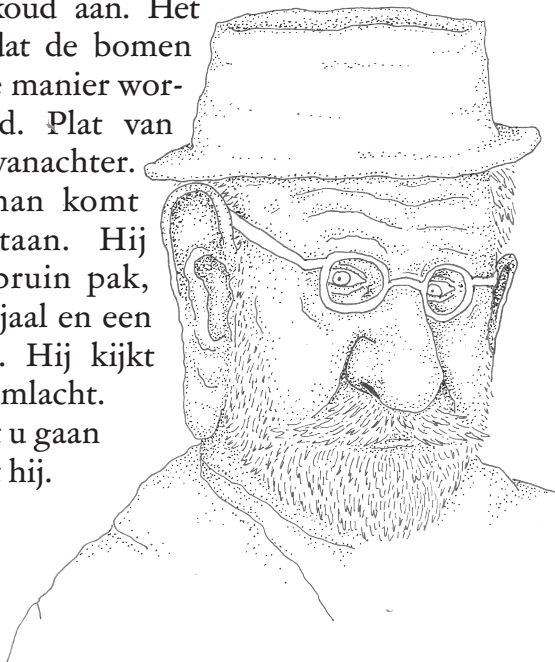
Wenen, 04-11-2023.

Ik zit op een ijzeren bankje in het Schönbrunn Palace Park. Ik kijk om me heen. De lucht is blauw en helder maar voelt koud aan. Het valt me op dat de bomen op een gekke manier worden gesnoeid. Plat van voor en bol vanachter.

Een oude man komt voor me staan. Hij draagt een bruin pak, een bruine sjaal en een bruine hoed. Hij kijkt me aan en glimlacht.

‘Mag ik naast u gaan zitten’, vraagt hij.

‘Natuurlijk’, zeg ik.

‘Mijn naam is Sigmund Freud’, zegt hij.

‘Ik ben Torr,’ zeg ik.

Hij ziet er oud uit. De rimpels op zijn gezicht vormen een ruw landschap. Zijn neus en oren zijn groot maar zijn blik is vriendelijk.

‘Ik kwam hier als twintiger altijd al graag’, zegt hij tegen mij.

‘Is het veel veranderd?’ vraag ik.

‘Nee, het park is nog precies hetzelfde. Ik voel me meteen weer twintig als ik hier kom.’

‘Kunt u zich nog veel herinneren van die tijd?’

‘Aardig wat want dat was een hele bewegelijke periode in mijn leven. U zult later waarschijnlijk ook meer herinneringen hebben van uw jaren als twintiger dan dat u nu van uw kindertijd heeft.’

‘Maar ik kan me nog ontzettend veel van mijn kindertijd herinneren. De vroegste herinnering is denk ik dat we naar het ziekenhuis moesten omdat ik een dubbeltje in mijn neus had gestopt.’

‘Waarom denkt u dat dat uw vroegste herinnering is?’

‘Ik ben toen samen met mijn vader naar het ziekenhuis gegaan dus ik moet een jaar of drie zijn geweest. Mijn vader is namelijk gestorven toen ik vier was.’

‘Heeft u daar nog herinneringen aan?’

‘Nee, niet echt. Maar ik heb wel veel andere jeugtherinneringen.’

Op een verjaardag bij ons thuis mocht ik zelf mijn drinkfles met limonade vullen. In plaats van er water bij te doen vulde ik de hele fles met siroop.

Toen mijn oma dat zag werd ze boos op me. Ja dat weet ik nog heel goed. Een andere

herinnering is minder helder. Daar haal ik klontjes suiker uit een wit schaaltje en eet ik ze op.'

'Dat is fascinerend,' zegt hij.

'Waarom vindt u dat?' Vraag ik.

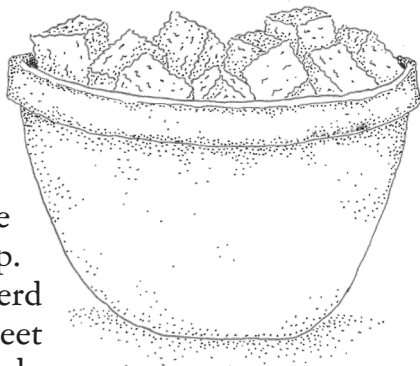
*'Wanneer ik mij een gebeurtenis gedurende een lange tijd kan herinneren, dan vind ik in het feit van het bewaren ervan in het geheugen een bewijs dat zij destijds een diepe indruk op mij gemaakt heeft.'*⁶

'Ik denk dat nooit. Ik onthoud heel veel dingen die geen indruk op mij maken. Maar dat is gewoon omdat ik een goed geheugen heb.'

'Grappig dat u denkt dat het zo werkt.'

'Hoe werkt het volgens u dan?'

'Ik zal u een verhaal vertellen over een vriend van mij van vroeger. Zijn naam was Ronald. Ronald was

6 Freud, S. (1899). Over de herinneringen. (V. Knockaert & F. Geerardyn. Vert.) 2001, nr. 46.) Psychoanalytische Perspectieven. P. 1.

een man van middelbare leeftijd. Op een dag kwam hij bij mij langs en zei hij dat hij vragen had bij zijn vroegste jeugdherinnering uit de periode tussen zijn drie en vier jaar. Het ging om het beeld van een gedekte tafel waarop een schotel met ijs staat. In dezelfde periode situeert ook de dood van zijn groot moeder, die het kind Ronald volgens de verklaring van zijn ouders erg aangegrepen had. De huidige Ronald herinnert zich uit deze periode echter niets van dit sterfgeval maar enkel een schotel met ijs. In zowel de jeugdherinnering van Ronald als in die van uzelf denk ik dat we kunnen spreken over “weggelaten elementen”. *Het is mij vaak gelukt de ontbrekende stukken van de kinderervaringen door psychoanalytische behandeling te ontdekken en zo het bewijs te leveren dat de indruk waarvan slechts een stuk in het geheugen bewaard bleef, na de vollediging ervan, de veronderstelling ondersteunt dat het de belangrijkste dingen zijn die onthouden worden.*⁷

‘Ik hoef niet psychoanalytisch behandeld te worden hoor’, zeg ik snel.

‘Dat hoeft ook niet, maar ik dacht dat

⁷ Freud, S. (1899). Over de herinneringen. (V. Knockaert & F. Geerardijn. Vert.) (2001, nr. 46.) Psychoanalytische Perspectieven. P.

(143-144.)

u het misschien wel een fijne verklaring zou vinden voor de herinnering van de suikerklontjes', zegt hij. 'Nou ja het zou kunnen maar ik weet niet waar het dan gelinkt aan moet zijn', zeg ik een beetje twijfelend. 'Wellicht heeft het wel met de begrafenis van uw vader te maken. Maar dan moeten wij ons afvragen waarom het geheugen het betekenisvolle onderdrukt en het onbelangrijke onthoudt. *Men vormt zich dan de voorstelling van twee psychische krachten die bij de totstandkoming van deze herinneringen betrokken zijn, waarvan de ene het belang van de gebeurtenis als motief neemt om deze te willen herinneren, terwijl de andere echter – een weerstand – deze keuze bestrijdt. Beide tegengesteld werkende krachten heffen elkaar niet op. Het is niet zo dat het ene motief het andere – met of zonder verlies – overweldigt, maar er komt er een compromis tot stand.* Het compromis bestaat hierin dat het niet de betreffende gebeurtenis zelf is die in het herinneringsbeeld opgenomen wordt maar een ander psychisch element, dat met het aanstootgevende nauw geassocieerd is.⁸ Snapt u wat ik bedoel?' Vraagt Freud.

'Ik denk het wel,' antwoord ik. 'Dus volgens uw theorie at ik op mijn vaders begrafenis suikerklontjes uit een schaalpje. U vraagt zich nu af waarom ik het

⁸ Freud, S. (1899). Over de herinneringen. (V. Klockaert & F. Geerardyn. Vert.) (2001, nr. 46.) *Psychoanalytische Perspectieven*. P. 144-145.

eten van suikerklontjes wel heb onthouden en dat het de begrafenis van mijn vader was ben vergeten.’
‘Dat is wat ik bedoel!’ Schreeuwt hij blij door het park.
‘We kijken naar de herinnering van de suikerklontjes.
Zij is onbegrijpelijk omdat we de reden van haar behoud in het gebeugen graag vanuit haar eigen inhoud zouden willen verklaren, terwijl deze schuilt in de relatie met een andere onderdrukte inhoud. Om mij van een populaire vergelijking te bedienen: een bepaalde belevenis uit de kindertijd doet zich in het gebeugen gelden, niet omdat zij zelf van goud is maar bij goud ligt.’⁹

‘Maar gebeurt het weglaten van elementen dan alleen in kinderherinneringen?’ vraag ik.

‘Dat hoeft niet maar het is wel voor de hand liggend omdat de inhoud makkelijker ongemerkt te vervalsen is’, Zegt hij.

‘U vertelde mij net over uw vroegste herinnering van het dubbeltje.’

‘Oh nee, die is toch niet ook vervalst?’ Jammer ik ongerust.

‘Wat weet u daar nog van?’ Vraagt Freud.

⁹ Freud, S. (1899). Over de herinneringen. (V. Knockaert & F. Geerardyn. Vert.) (2001, nr. 46.) Psychoanalytische Perspectieven. P. 145.

‘Uhm... even denken hoor’, zeg ik. ‘Ik had een dubbeltje gevonden tussen de bank en die heb ik toen uit nieuwsgierigheid in mijn neus gestopt. Mijn vader is met mij naar het ziekenhuis gegaan en daar heeft een dokter een lampje gebruikt om het eruit te halen. Dat weet ik nog heel goed omdat het lampje zo’n pijn deed.’

Hij begint weer te vertellen. ‘Uit een onderzoek bleek dat de meeste eerste kinderherinneringen gelinkt zijn aan beangstigende of belangrijke gebeurtenissen. Hierbij moet je denken aan geboortes van broers en zussen of lichamelijke pijnen.¹⁰ Het kan zijn dat de pijn die het lampje veroorzaakte ervoor heeft gezorgd dat de herinnering bewaard is gebleven. Maar men houdt zichzelf graag voor gek en heeft het meestal niet eens door. We hebben het nu met elkaar over dek-herinneringen. Heeft u wel eens van die term gehoord?’

‘Nee,’ zeg ik.

‘Een paar jaar geleden had ik een gesprek met een andere kennis,’ zegt hij. ‘Max was zijn naam. Hij had een herinnering maar hij kon niet goed duiden of het een echte herinnering was of een droom. Uiteindelijk kwamen wij tot de ontdekking dat Max een

10 Freud, S. (1899). Over dekherinneringen. (V. Knockaert & F. Geerardyn. Vert.) (2001, nr. 46.) *Psychoanalytische Perspectieven*. P. 143.

seksueel getinte fantasie had die hij eigenlijk niet mocht hebben van zichzelf. Hij moest deze fantasie onderdrukken. Nu zocht deze fantasie naar een manier om toch te kunnen bestaan en heeft daarvoor een jeugdherinnering gezocht die in sommige aspecten leek op de fantasie. De plek en de mensen in de fantasie waren hetzelfde

als die in de jeugdherinnering. Vervolgens zijn deze twee samengesmolten en creëerde zo de herinnering waardoor Max werd lastiggevallen. Deze vorm van herinnering vervalsing noemen we nu dus dek-herinneringen.¹¹ *Het begrip van een dek-herinnering als dusdanig, die haar geheugenwaarde niet aan de eigen inhoud maar wel aan het verband van deze laatste met een andere onderdrukte inhoud dankt, mag uit de voorgaande zo getrouw mogelijke analyse*

(1 Freud, S. (1899). Over dekherinneringen. (V. Knockaert & F. Geerardyn. Vert.) (2001, nr. 46.) *Psychoanalytische Perspectieven*. P. 146 t/m 155.

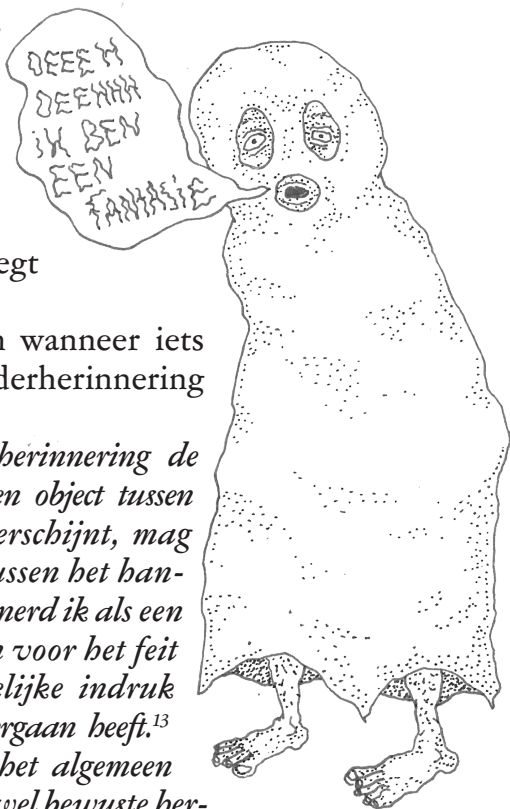
*enigszins duidelijk
geworden zijn.¹²*

‘Denkt u dat ik
dek-herinnerin-
gen heb?’ Vraag ik
angstig.

‘Zonder twijfel,’ zegt
hij blij.

‘Hoe weet ik dan wanneer iets
wel een echte kinderherinnering
is?’ vraag ik.

*‘Wanneer in een herinnering de
eigen persoon als een object tussen
andere objecten verschijnt, mag
men dit contrast tussen het han-
delend en het herinnerd ik als een
bewijs beschouwen voor het feit
dat de oorspronkelijke indruk
een bewerking ondergaan heeft.¹³
Wellicht is het in het algemeen
twijfelachtig of we wel bewuste her-
inneringen uit de kindertijd hebben.*

(12) Freud, S. (1899). Over de herinneringen. (V. Knockaert & F. Geerardyn. Vert.) (2001, nr.

46.) Psychoanalytische Perspectieven. P. 155.

(13) Freud, S. (1899). Over de herinneringen. (V. Knockaert & F. Geerardyn. Vert.) (2001, nr.

46.) Psychoanalytische Perspectieven. P. 156.

Misschien is het veeleer zo dat we enkel beschikken over aan de kindertijd gerelateerde herinneringen. Onze kinderherinneringen tonen ons de eerste levensjaren, niet zoals zij waren, maar hoe zij verschenen bij latere opwekking. Bij hun opwekking zijn deze kinderherinneringen niet, zoals men gewoon is te zeggen, opgedoken, maar werden zij gevormd, en een hele reeks motieven, waaraan de historische betrouwbaarheid weinig gelegen is, heeft deze vorming evenals de keuze van de herinnering mee beïnvloed.¹⁴

Freud staat dan weer op.

‘Leuk je zo even gesproken te hebben’, zegt hij.

‘Wacht gaat u nu al? Ik heb nog allemaal vragen’, roep ik hem na.

Hij loopt door. Ik kijk hem na terwijl hij door de bomen uit het zicht verdwijnt.

¹⁴ Freud, S. (1899). Over de herinneringen. (V. Knockaert & F. Geerardyn. Vert.) (2001, nr. 46.) Psychoanalytische Perspectieven. P. 157.

Waar en niet waar

Dublin, 29-03-2035

Ik zit op een zachte leren stoel in een kleine witte kamer. Dokter O'Keane zit tegenover mij. Ze is mijn psychiater. Ik praat met haar omdat ik het soms moeilijk vind om mijn fantasie en de werkelijkheid uit elkaar te houden.

'Kan je me nog iets meer vertellen over je ontmoeting met Freud?' vraagt ze.

'Het was tijdens mijn verblijf in Wenen. Ik denk zo'n tien jaar geleden. Ik zat op een bankje in het park en hij kwam plots naast me zitten en begon te praten. Ik wist toen eigenlijk nog niet wie het was. Pas toen ik aan een vriend vertelde wat er was gebeurd kwam ik erachter', zeg ik.

‘Hoe reageerde die vriend op je verhaal?’, vraagt ze. ‘Hij zei dat dat dat helemaal niet kon. Freud was al lang dood. Het was vast iemand die deed alsof. Toch leek het hem echt te zijn. Hij vertelde me ook allemaal dingen die ik toen ik informatie over hem op het internet opzocht tegenkwam in zijn essays’, zeg ik. ‘Kan je je nog wat dingen herinneren die hij je vertelde?’ ‘Uhm... ja... we hadden het over herinneringen. Ik vertelde hem een jeugdherinnering. Hij zei dat ik meer stil moest gaan staan bij de inhoud van de herinnering omdat het onlogisch is om dingen te onthouden die nietszeggend zijn. Als iets nietszeggends leek dan is het niet de hele herinnering maar dan hou je iets verborgen voor jezelf. Hij zei ook dat een vriend van hem een herinnering had van iets wat eigenlijk geen herinnering maar een fantasie was. Ik vond het aan de ene kant wel logisch klinken maar ook verwarrend want dan zouden heel veel van mijn herinneringen misschien eigenlijk een fantasie kunnen zijn. Later las ik zijn essay “Over Dek-herinneringen”. Veel van wat hij mij vertelde kon ik daarin terugvinden.’

‘Freud is de bedenker van verwarrende begrippen “verdrongen herinnering” en “onderdrukte herinnering”, en de daaruit ontstane verwarring over pseudoherinnering. Die was gebaseerd op zijn ideeën over seksueel misbruik van kinderen. Freud ruilde de theorie dat vrouwelijke

*neurosen – een verzamel term voor de beschrijving van mentale stoornissen – veroorzaakt werden door seksueel misbruik in de jeugd, in voor een theorie dat dit fantasie was.*¹⁵

‘En dat was niet zo?’

*‘Aan de maatschappelijke ontkenning van incest en seksueel misbruik van kinderen kwam in de laatste decennia van de twintigste eeuw een eind en toen werd er duidelijk dat seksueel misbruik van kinderen tragisch algemeen was.’*¹⁶

‘Dus Freud zijn theorie en techniek was fout?’

*‘Nou fout is niet echt het juiste woord maar vervolgens gebeurde er iets heel bizars en werden, als een merkwaardige omdraaiing van de freudiaanse theorie, freudiaanse technieken als hypnose en suggestie gebruikt om herinneringen aan seksueel misbruik in de jeugd “terug te vinden”.’*¹⁷

‘Dus het was dan wel goed?’

‘Nou, niet helemaal. Die praktijk van het terughalen van herinneringen aan seksueel misbruik in de kindertijd met behulp van Freuds techniek om verdrongen herinneringen

15 O’Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 254.

16 O’Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 255.

17 O’Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 255.

te stimuleren baarde vervolgens een nieuw monster. Herinneringen aan misbruik in het verleden werden door psychotherapeutische suggestie geïnduceerd, door patiënten bij wie het geheugen “geblokkeerd” was aan te moedigen deel te nemen aan lotgenotensessies en te proberen de herinnering terug te vinden, of door hen suggestieve boeken te laten lezen. Er volgde een discussie over de vraag of teruggehaalde herinneringen “vals” of “waar” waren. Een discussie over een teruggehaalde herinnering versus een valse versus een ware herinnering zou evengoed een discussie kunnen zijn over de vraag hoeveel engelen er op de punt van een naald kunnen dansen.”¹⁸

18 O’Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C. Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 255.

‘Maar dan is wat Freud zei dus niet waar?’

‘Waar en niet waar zijn niet helemaal de juiste termen. Freud was de grondlegger van de psychoanalyse en hij wordt gezien als één van de meest invloedrijke psychologen in de twintigste eeuw. Dat betekent niet dat je al zijn theorieën als enige waarheid moet gaan zien’, zegt ze.

‘Toen ik met hem praatte over mijn herinneringen, begon ik gewoon erg te twijfelen. Want dan zegt hij al die dingen en dan heb ik het gevoel dat ik zelf niet genoeg weet om er op een andere manier over na te mogen denken. Ik vind het wel interessant om meer te leren over hoe herinneringen in elkaar zitten, maar op een gegeven moment wordt het zo onduidelijk’, zeg ik.

‘Wat bedoel je met onduidelijk?’ vraagt ze.

‘Dat ik dan niet zie welke herinneringen wel echt zijn en welke niet.’ zeg ik

‘Wat is de functie van het geheugen?’, vraagt ze.

‘Ik denk dat het je helpt met zien wie je bent en in wat voor wereld je je bevindt.’

‘Heb je wel eens gehoord van het autobiografisch geheugen?’

‘Waarschijnlijk heb ik het ooit op school geleerd tijdens de biologieles, maar ik ben het vergeten.’

‘Het autobiografisch geheugen is eigenlijk onderdeel

van het expliciete geheugen. Hier sla je je persoonlijke levensverhaal in op. Vandaar ook de naam “autobiografisch”. Je gebruikt dit type geheugen wanneer je terugdenkt aan je eerste dag op school, een verjaardag of wat je gisteren als ontbijt had.’

‘O ja. Nu weet ik het weer.’

‘Als het de functie van het autobiografisch geheugen is om een coherent verhaal van iemands leven te maken met coördinaten van waar, wanneer en wie, in het neurale netwerk van de hippocampus, moet het verhaal dat gesponnen wordt een voortdurend veranderend verhaal zijn.’¹⁹

‘Wat bedoelt u met het neurale netwerk van de hippocampus?’

‘Weet je wat de hippocampus is?’

‘Misschien...’

‘We hebben twee hippocampi. In elke hersenhelft één. Dit komt omdat de hersenhelften elkaars spiegelbeeld zijn. Ze verschillen een beetje in hun functie maar ze werken in principe hetzelfde.’²⁰

Misschien dat het helpt als ik het teken.’

Dokter O’Keane

¹⁹ O’Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij

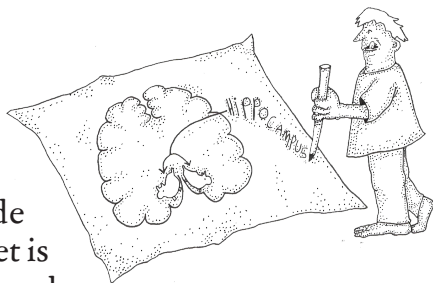
Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 233.

²⁰ O’Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij

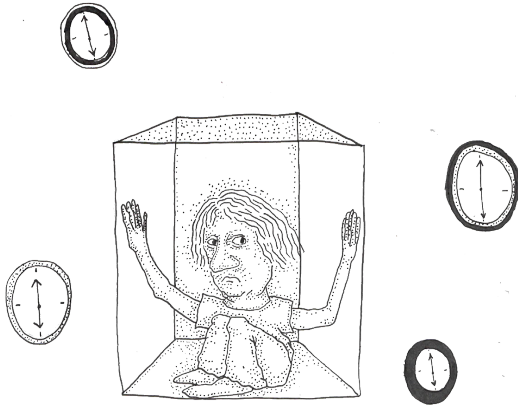
Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 72.

pakt een stuk papier en maakt een tekening.

‘Tja, ik ben niet echt de beste tekenaar, maar het is voor het idee. Dit is dus de

hippocampus. De hippocampus speelt een grote rol in het geheugenproces bij mensen. Wij weten dit grotendeels dankzij het leven van Henry Molaisen. Hij is als zevenjarige van zijn fiets gevallen. Hierbij heeft hij zijn hippocampus beschadigt. Als gevolg ontwikkelde hij epilepsie. Dit kwam waarschijnlijk door het littekenweefsel in de hippocampus. Het littekenweefsel blokkeert dan de elektrische signalen en dit leidt tot een ophoping van elektrische energie en dit gaat zich ongecontroleerd verspreiden in de hersennetwerken. Het lukte de artsen maar niet om de epilepsie onder controle te krijgen waardoor ze in 1957 besloten beide hippocampi te verwijderen. Dit was nog nooit eerder gedaan. Het leidde tot grote verbetering wat betreft zijn epilepsie alleen leed hij hierna aan ernstig geheugenverlies. *Na de operatie kon hij geen enkele gebeurtenis onthouden. Iedere dag zorgde voor een volkomen nieuwe wereld. Er bestond geen verleden of toekomst, slechts een eindeloos losstaand heden – een*

staccato “nu”²¹. Ik zal niet nog dieper ingaan op hoe de hippocampus herinneringen aanmaakt want dat wordt een ingewikkeld wetenschappelijk verhaal maar het is in ieder geval duidelijk dat je de hippocampus nodig hebt om nieuwe herinneringen te verwerken. Je bent anders namelijk niet in staat om wie, waar en wanneer te combineren tot een herinnering.’

‘Dus zonder hippocampus kan je geen nieuwe herinneringen creëren?’ vraag ik.

‘Exact. De hippocampus is onmisbaar in het proces van nieuwe herinneringen maken’, zegt zij.

‘Misschien een beetje een gekke vraag,’ zeg ik, ‘maar

21 O’Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 73, 74 en 75.

zijn herinneringen iets van je brein of meer iets wat zeg maar gebeurt in je geest?’

‘Vroeger, en dan bedoel ik niet eens zo heel vroeger, misschien slechts een eeuw geleden, dachten mensen in een duidelijke scheiding tussen lichaam

en geest. *Door de ontdekking dat mentale ervaringen hun oorsprong hebben in de hersenen, lost de scheiding tussen hersenen en lichaam geleidelijk aan op en verdwijnt de ziel.*²² Epilepsie is een

voorbeeld van een ziekte die eerst psychiatrisch behandeld werd en vervolgens overgeheveld werd naar neurologie – nadat een oorzaak en een behandelmethode voor de aandoening waren ontdekt het gebeurt nu zelfs met psychosen, die geleidelijk aan van een ‘mentale stoornis’ verandert in een ‘hersenaandoening’. De geest, in iedere

betekenis van dat meerduidige woord is de essentie van ons brein. De geest wordt beschouwd als uiterst subjectief en mysterieus, maar ieder brein is specifiek en wordt

22 O'Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 29.

*gevormd door de unieke ervaringen en patronen van iemands leven.*²³ Legt dokter O'Keane uit.

'Oh wat bizar,' zeg ik verbaasd, 'ik dacht ook altijd dat mentale ziektes altijd te maken hadden met een verstoorde geest. Maar heel veel dingen gebeuren dus in je brein. Hoe zit dat dan met herinneringen?' 'Herinneringen ontstaan ook in je brein,' zegt ze blij. 'Het is moeilijk om te begrijpen hoe het werkt als je niet snapt hoe het brein werkt. Wetenschappers weten nu dat de hippocampus kleiner kan worden bij mensen die langdurig leiden aan een depressie. Dit zorgt ervoor dat ze problemen hebben met het onthouden van dingen. Als we niet zouden weten dat herinneringen met je brein te maken hebben zouden we net als met veel mentale ziektes niet snappen wat er aan de hand is. Dan zouden we het wellicht toeschrijven als een probleem met de geest in plaats van een probleem met het brein.'

Ik ben stil en denk even na over alles wat ze me vertelt. Na een paar minuten besluit ik weer wat te zeggen. 'Ik vind het erg interessant wat u allemaal zegt. Ik denk dat ik het ook goed begrijp. Maar ik weet nog steeds niet hoe het zit met de waarheid van herinneringen.'

²³ O'Keane, V. (2021). *De geheugenfabriek*. (C. Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 30.

‘Waar en niet waar zijn moeilijke termen als het gaat om herinneringen,’ zegt dokter O’Keane. *De voornaamste moeilijkheid daarbij is, dat een ‘ware’ herinnering een contradictio in terminis is. Het adjectief ‘waar’ wordt meestal niet gebruikt voor herinneringen, en met reden, maar het schijnt algemeen geaccepteerd te zijn dat gebeurtenissen kunnen worden herinnerd zoals ze oorspronkelijk plaatsvonden ondanks wat er sinds de negentiende eeuw in de wetenschap bekend is. Herinneringen zijn niet reproduceerbaar als een stroom zintuigelijke ervaringen. Alle autobiografische herinneringen zijn in zekere mate vals vanwege de imperatief van verandering, de veranderende netwerken als gevolg van de continu plaatsvindende gebeurtenissen en ervaringen, en menselijke neiging tot het construeren van een eigen narratief.*²⁴

‘Welk narratief?’ Vraag ik.

‘Een schrijver genaamd Alice Munro zei ooit: *Herinnering is de manier waarop we onszelf onze verhalen vertellen – en aan andere een iets andere versie van onze verhalen vertellen.*²⁵ Weet je wat ze hier mee bedoelt?’ Vraagt ze.

‘Misschien,’ zeg ik een beetje twijfelachtig.

‘Hiermee bedoelt ze dat we ons eerst onze eigen

²⁴ O’Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 252

²⁵ O’Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 253

verhalen vertellen en we deze voordat we ze aan andere vertellen een beetje bijschaven. Deze nieuwe versie onthouden we en dat wordt nieuwe waarheid.’²⁶

‘Waarom doen we dit dan?’
‘Het bedenken van ons eigen narratief verandert onze geschiedenis in ons verhaal en dat is hoe we zelf willen zijn en hoe we willen dat

anderen ons zien. Uiteindelijk wordt

het allemaal gedreven door ijdelheid. Ons

vermogen om te wissen, te reconstrueren, selectief te vergeten, selectief te herinneren is oneindig groot.’²⁷

‘Maar dan veranderen onze herinneringen dus deels door dit eigen narratief en deels omdat het moet doordat het heden verandert,’ zeg ik.

‘Ja dat zou je denk ik wel zo kunnen stellen,’ antwoord dokter O’Keane.

‘Hebben we dit narratief dan alleen omdat we ijdel zijn?’ Vraag ik.

²⁶ O’Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 253

²⁷ O’Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 253.

‘Het maken van een eigen narratief beschrijft het beste het proces van betekenis toekennen aan de eigen ervaringen en het eigen levensverhaal’²⁸, legt dokter O’Keane uit.

‘Dus het is ook wel goed om te doen omdat het het leven betekenis geeft?’ Vraag ik.

‘Het is zeker niet slecht om te doen,’ zegt ze. *‘Het is menselijk om te doen. Net zoals het alleen maar menselijk is om herinneringen te veranderen.’²⁹*

Ik kijk naar haar en glimlach.

‘We zijn iets uitgelopen’, zegt ze. ‘Dus ik moet snel door. Maar ik zie je volgende week oké?’ vraagt ze.

‘Oke’, zeg ik.

Ik doe snel mijn jas aan en ga naar huis.

²⁸ O’Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij

Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 233.

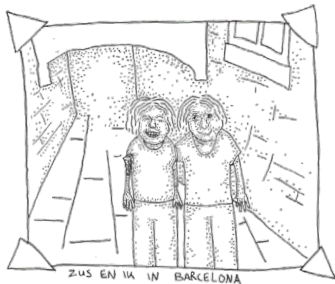
²⁹ O’Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Uitgeverij

Unieboek | Het spectrum bv, Amsterdam. P. 236

Verdwijnen

31-08-2058

Het is al laat. Althans laat voor mij. Vroeger vond ik tien uur niet laat maar nu wel. Zus kwam vandaag op bezoek. Ik vond het leuk haar weer te zien. Het lijkt goed met haar te gaan. Dat vind ik fijn. We gingen door oude foto's heen. Ze kan me dingen vertellen die ik zelf niet meer weet. Zo liet ze een foto zien van ons tripje naar Barcelona van dertig jaar geleden. Ik

wist niet eens meer dat we dat hadden gedaan. Ook de foto veranderde daar niks aan. Maar ik vond het leuk dat ze me er over vertelde. Het gaat niet meer zo goed met mijn geheugen. Het verleden lijkt steeds vager te worden. Daarom zit ik

nu hier. Ik vind het jammer maar probeer me er niet druk over te maken. Het heeft toch geen zin. De dingen die ik me wel herinner zijn erg willekeurig. Zo kan ik me nog herinneren dat ik ooit een dubbeltje in mijn neus heb gestopt, dat juf Suzan altijd liedjes

voor ons zong als we in de kring zaten, mijn moeder graag zwarte kleren droeg en voorlas uit “de grote boze heks”. Ze kon de stem van de heks altijd goed na doen. ‘OEIOEIOEIOEIOEII!’, zei ze altijd. Maar als je me dan vraagt wat ik gisteren heb gedaan, dan weet ik het niet meer. Zus had me vorige keer een boek gegeven toen ze bij me op bezoek kwam. Ik kan het me nog redelijk goed herinneren. Het ging over een eiland waar dingen verdwenen. Alleen was het nog erger want de herinneringen aan de dingen verdwenen ook. De hoofdpersoon was bang want wat zou er gebeuren als zij zelf zou verdwijnen? Soms voelt het alsof ik daar ben. Op dat eiland. Elke dag weet ik weer iets minder en elke dag verdwijn ik weer iets meer. Het is niet zo eng als dat ik dacht dat het zou zijn. Ik voel me nog steeds mezelf.

Tot slot

Tijdens het schrijven van deze scriptie kwam ik er pas achter hoe weinig ik wist van een onderwerp dat me alle lange tijd fascineert. Mijn vraag 'in hoeverre is het autobiografisch geheugen een vorm van fictie?' voelt minder belangrijk dan toen ik begon. Dit komt misschien doordat ik de werking en functie van het geheugen beter begrijp. Waar of niet waar is dan niet waar het omgaat. Herinneringen zijn niet statisch maar bewegen mee met het leven dat je leidt en de wereld om je heen. Hierdoor is het onmogelijke het verleden te onthouden zoals het werkelijk was.

Literatuurlijst

- Draaisma, D. (2016). Als mijn geheugen me niet bedriegt. (Tweede druk 2016). Groningen, Nederland: Historische Uitgeverij.
- Draaisma, D. (2016). Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt. (Veertiende druk 2016). Groningen, Nederland: Historische Uitgeverij.
- Freud, S. (1899). Over de herinneringen. (V. Knockaert & F. Geerardyn. Vert.) (2001, nr. 46.) Psychoanalytische Perspectieven.
- Harvey, A. SPOT OP De verassende werking van het geheugen. 2020. P. 25.
- O'Keane, V. (2021). De geheugenfabriek. (C, Sykora, Vert.) (Eerste druk 2021). Amsterdam, Nederland: Uitgeverij Unieboek | Het spectrum bv.
- Spiering, H. (2021, 24-25 Juli). Leven met een verdwenen begin. NRC.

